

ÚZEMNÍ PLÁNOVÁNÍ A POŽADAVKY EU NA POSUZOVÁNÍ REGIONÁLNÍCH ROZVOJOVÝCH PLÁNŮ A PROGRAMŮ STRUKTURÁLNÍCH FONDŮ Z HLEDISKA ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ (příspěvek do diskuse)

Josef Říha

Bezprostřední podnět pro napsání příspěvku vyvolala stať Dipl.-Ing. Karína M. Pallagst „Německý pohled na současné české územní plánování“ v UÚR 1999, č.5, s.2-8. V závažném textu jsem nenalezl sebemenší zmínku o přijatém konsensu vlád o udržitelném rozvoji, který je zakódován v dokumentu „Agenda 21“ [8], především v kapitole 10: „Integrovaný přístup k plánování a hospodaření s územními zdroji“. Plně se ztotožňuji s obavami doc.Ing.arch.K.Maiera, CSc., totiž že „...v rodící se regionální politice může převládnout zúžené pojetí, zaměřené téměř výhradně na ekonomický rozvoj“, cit. [5]. Aby se tak nestalo, postačí rozšířit obzor současného poznání, respektovat, vhodně modifikovat a uplatňovat dlouholeté poznatky vedoucích zemí v oboru posuzování vlivů na životní prostředí. V dané souvislosti se aktuálně jedná o schopnost územního plánování kooperovat v mezinárodním rámci směrnic Evropské unie. Do souboru těchto směrnic již po řadu let patří striktní požadavek, aby sociálně-ekonomický a územně-technický rozvoj byl integrován s hlediskem potenciálního vlivu na životní prostředí. K tomu účelu byla vybudována společná legislativa členských zemí EU, která je nadále precizována.

Co nového a na jaké změny se musí připravit domácí odborná veřejnost v souvislosti s danou problematikou?

Pro domácí praxi se neodvratně vynořuje potřeba **respektovat aktuální trendy internacionalizace procesu posuzování vlivů na životní prostředí EIA** ve třech zásadních směrech, tj.

- Vyhrocení EIA jako nástroje pro záruku trvalého rozvoje, čímž tento proces poskytuje návod pro rozsáhlý proces rozhodování:

- Zajištění praktické aplikace integrovaného procesu EIA „druhé generace“, především ve světle tlaku veřejného sektoru a nedostatečného konsensu v oblasti kritérií, týkajících se posouzení trvalého rozvoje v nejširším slova smyslu, tj. včetně problematiky biodiversity, kumulativních efektů a globálních klimatických změn.
- Kontrolování či řízení kvality posuzování vlivů na životní prostředí s cílem překlenout mezeru mezi praxí

a potenciálními možnostmi procesu EIA.

Myšlenku EIA je třeba přijmout jako jednu z hlavních politických inovací 20. století. Součástí harmonizace domácí praxe a zvyklostí s praxí členských zemí EU musí být změna přístupu a myšlení úředníků státní správy. Od představitelů státní moci se žádá převzít odpovědnost za odbornou přípravu a optimální průběh posuzovacího procesu. V etapě scopingu musí úředník příslušného orgánu život-

ního prostředí osobně se podílet na stanovení ekologicky a sociálně rozhodujících (neopominutelných) kritérií a na postupném generování variant záměru tak, aby se konečný návrh přiblížil celospolečensky optimálnímu řešení! **Absence ekologické vstřícnosti znamená negovat princip regionální politiky členských zemí Evropské unie!**

Strukturální fondy EU a udržitelný rozvoj

Významným nástrojem pro uskutečňování politiky EU jsou strukturální fondy, které umožňují podporovat exaktně vymezené oblasti podle definovaných cílů Evropské unie. Základním cílem je napomáhat vytvoření ekonomické a sociální rovnováhy v rámci EU a postupně snižovat rozdíly mezi jednotlivými regiony. Podle stávajících platných předpisů EU již od roku 1993 podmiňuje hledisko vlivů na životní prostředí nedílnou součástí rozvoje (viz Směrnice EEC No° 2081/93). Veškeré regionální plány pro ekonomickou a sociální konverzi musí být podrobeny posouzení vlivu na životní prostředí, zejména posouzení současného stavu životního prostředí v regionu, posouzení strategického a provozního impaktu navrhovaného plánu ve smyslu udržitelného rozvoje, včetně opatření, za které zodpovídá domácí orgán pro životní prostředí členského státu, a to v souladu s environmentální legislativou Společenství. Jinými slovy řečeno, **čerpát a „dosáhnout“ na finanční prostředky ze strukturálních fondů EU podmiňuje dodržet deklarované zásady pro ochranu a tvorbu životního prostředí!**

K tomu účelu Evropská komise v roce 1998 prezentovala kompendium „*Rukověť posuzování vlivu regionálních rozvojových plánů a programů Strukturálních fondů EU na životní prostředí*“ [2] v rozsahu 86 stran a 7 příloh. Manuál je vybaven výkladovým slovníkem a přehledem aktuálních zkratk. Primárně je určen jako pomocný pracovní nástroj ve prospěch státní správy a to neoddělitelně jak pro orgán navrhovatele programu, tak pro orgán životního prostředí na příslušné rozhodovací úrovni. Dimenze životního prostředí strukturálních fondů se týká strategického posuzování vlivů na životní prostředí SEA (Strategic Environmental Assessment), regionálních rozvojových plánů RDP (Regional Development Plans), rámce podpory Společenství CSF (Community Support Frameworks), jednoduchých programových dokumentů a operačních programů OP (Operational Programmes).

Věcný obsah a způsob aplikace zásad by neměl zůstat utajen domácí odborné veřejnosti v rámci procesu přípravy ČR na strukturální fondy EU.

Posuzování podle manuálu je deklarováno pro 5 principů regionální politiky Společenství nebo též tzv. politiky soudržnosti (koheze): princip koncentrace cílů, partnerství, konzistence, zlepšené administrativy strukturálních fondů, jednoduchosti. Aktuálně se vztahuje na 4 samostatné strukturální fondy, tj.:

- Evropský fond regionálního rozvoje ERDF (The European Regional Development Fund);
- Evropský sociální fond ESF (The European Social Fund);
- Evropský fond zemědělské garance a orientace EAGGR (The European Agriculture Guarantee and Guidance Fund);
- Finanční nástroj pro orientaci v rybářství FIFG (The Financial Instrument for Fisheries Guidance).

Obecně se požaduje, aby v průběhu procesů strukturálních fondů byla věnována hlubší pozornost souvisejícím otázkám životního prostředí, tj. výslovně:

- životnímu prostředí a rozvoji regionů;
- environmentální politice EU a udržitelnému rozvoji;

- klíčové environmentální legislativě EU a jejím dopadům na podporované regiony;
- územnímu plánování a životnímu prostředí.

V podrobnostech metodika odkazuje na náročné úkoly „Agendy 2000“, přejímá a uvádí environmentální cíle „5. programu životního prostředí“ SEAP (The Fifth Environmental Action Programme), kde je environmentální politika EU explicitně definována pro pět hospodářských sektorů: průmysl, energetiku, dopravu, zemědělství a turistický ruch. Uveden je přehled aktuálně platných direktiv EU se stručným komentářem. Samostatná stať je věnována významu, procesu a postupným krokům strategického posuzování vlivů na životní prostředí SEA. Pro uživatele manuálu jsou stručně vysvětleny rozdíly mezi touto kategorií a standardní kategorií posuzování vlivů na životní prostředí na projektové úrovni EIA.

Pro posuzování strukturálních fondů je bytostně vlastní výhradně strategická úroveň. Z tohoto důvodu je neopominutelné hledisko komplexnosti, tj. vzájemné propojení - integrace procesů strukturálních fondů a procesu SEA, jak dokládá vývojové schéma na obrázku 1. Členění uživatelské příručky je této skutečnosti bezvýhradně podřízeno a proces SEA je specifikován odděleně pro jednotlivé kategorie, tj. regionální rozvojové plány RDP, rámec podpory Společenství CSF a operační programy OP.

V sedmi přílohách kompendium nabízí praktického průvodce s příklady pro snadné pochopení jednotlivých klíčových kroků procesu SEA. Objasněny jsou např. problémy posuzování situace životního prostředí včetně základní referenční úrovně či linie („The baseline“), sestavování cílů a priorit, technické prostředky pro posouzení návrhů RDP a OP, kategorie indikátorů udržitelného rozvoje, provádění monitoringu, oceňování, ap.

Manuál předpokládá těsnou spolupráci hlavních účastníků strukturálních fondů a programů. Exaktně uvádí povinnosti pro představitele státního orgánu, který zodpovídá za navrhovaný rozvoj a zároveň ve stejné časové ose uvádí související povinnosti pro představitele státního orgánu, který zodpovídá za ochranu životního prostředí, a to pro všechny úrovně rozhodování. Jednotlivé kategorie strukturálních fondů jsou doloženy podrobnými vývojovými diagramy, které se z věcných důvodů liší.

Limitovaný rozsah stručné informace neumožňuje podrobnější komentář.

Indikátory udržitelného rozvoje

Významný centrální prvek kompendia tvoří **soubor deseti klíčových indikátorů udržitelného rozvoje**, který je deklarován pro všechny kategorie strukturálních fondů a programů. Jejich přehled je uveden v tabulce 1 spolu s odkazy na neopominutelné hlavní direktivy EU. Indikátory jsou podrobně popsány z hlediska významu a zároveň jsou uvedeny soubory mnoha desítek pomocných otázek, které umožňují pro konkrétní případ posoudit míru udržitelnosti.

Indikátory udržitelného rozvoje jsou podle manuálu členěny na tři kategorie, tj. na:

indikátory základní A (Baseline Indicators), **indikátory přímého vlivu B** (Impact Indicators) a **indikátory důsledků realizace C** (Performance Indicators). Za výběr indikátorů zodpovídá předkládající orgán a příslušný orgán životního prostředí. Mezi kritérii musí být jasný vztah a při jejich výběru musí vyjadřovat definované cíle a priority plánovaného rozvoje. Pro snadné pochopení věcných rozdílů a vzájemných vazeb je uveden

příklad pro sektor vodního hospodářství v tabulce 2 a na jednoduchém diagramu, viz obrázek 2.

Indikátory typu A tvoří základ pro monitoring a pro ex-post hodnocení. Umožňují členské zemi a Komisi vypočítat kladné a záporné vlivy plánů na současný stav životního prostředí na počátku a na konci posuzovaného období.

Indikátory typu B vyjadřují přímý impakt realizovaného záměru. Často mají formu výstupů nebo výsledků z činností, které umožnil program.

Indikátory typu C jsou důležité pro monitoring a pro posouzení programů a jednoduchých programových dokumentů. Mohou být použity pro stanovení cílů, pomocí kterých lze změřit přínos programů. V podstatě umožňují posoudit význam činností zahrnutých do programů a posoudit se schválenými cíli na regionální, národní a EU politické úrovni. Tyto indikátory mají jasný vztah jednak k jednotlivým programům a souvisejícím opatřením, jednak k cílům CSF. Výsledné změny těchto indikátorů tvoří klíčový doklad pro hodnocení ex-post jak programů, tak CSF. Z tohoto důvodu je třeba věnovat náležitou pozornost jejich výběru a formulaci tak, aby splňovaly uvedený požadavek.

Dělbá povinností mezi příslušnými orgány pro RDP (obdobně pro OP) při práci s indikátory je vymezena následujícím popisem činností hlavních subjektů:

Deklarované schéma příručky dokládá, že musí jít o všestranně vstřícný proces mezi úředníky různých sektorů a odvětví. Je nepřijatelné, aby se kompetentní partneři poprvé setkali až na konci tohoto procesu - naopak je nutná spolupráce po celou dobu tvorby návrhu od jeho počátku až po schválení konečného znění. Výsledkem je kompromis a konsensus (ve smyslu „trade-offs“) mezi vytyčenými cíli sociálními, ekonomickými a životního prostředí.

Etapy strategického posuzování v průběhu programování Strukturálních fondů

Posuzování důsledků realizovaných plánů a programů podporovaných Strukturálními fondy je soustředěno na strategickou úroveň rozhodování (konceptci). Manuál přejímá definici SEA, kterou prezentoval B.Sadler a R.Verheem [7], podle které jde o „systematický proces hodnocení důsledků navrhovaných politik, plánů a programů (PPP) na životní prostředí. Jeho úkolem je zajistit jejich plné zahrnutí a uplatnění v nejrannější etapě rozhodovacího procesu rovnocenně s ekonomickými a sociálními důsledky“.

Politika je obecný soubor činností nebo navržený směr, který deklaruje vláda, a který zpětně usměrňuje a ovlivňuje rozhodování vlády. V politice jsou definovány cíle a určeny kroky k jejich dosažení, zpravidla pro časové horizonty 10 až 20 let (např. státní koncepce rozvoje dopravní infrastruktury, energetická politika).

Plán je účelová, perspektivní strategie, často se stanovenými prioritami, variantami a opatřeními. Jeho úkolem je rozpracovat a realizovat schválenou politiku, zpravidla pro období 5 až 10 let (např. směrný vodohospodářský plán).

Program je ucelený, propojený soubor návrhů, nástrojů a činností. Jeho úkolem je rozpracovat a realizovat schválenou politiku, zpravidla pro období jeden až pět let (např. program odpadového hospodářství).

Celý proces SEA pro daný problém je založen na šesti klíčových etapách, které tvoří samostatné neopominutelné kroky pro postupné řešení, viz tabulka 3. Pro každý krok jsou definovány postupné úkoly pro zúčastněné subjekty, takže jde o plynulý proces vyžadující trvalou účast představitele příslušného orgánu ŽP! Je třeba věnovat zvýšenou pozornost posuzování v nejrannější fázi programování Strukturálních fondů a efektivní spolupráci mezi pracovníky příslušného orgánu pro rozvoj a pracovníky příslušného orgánu pro životní prostředí.

Činnosti příslušného orgánu pro rozvoj

Činnost 1a)

Navrhuje řadu sociálně-ekonomických indikátorů, které zohledňují priority a cíle se zvláštním zřetelem na cíle politiky soudržnosti (koheze) EU a na regionální priority.

Činnosti příslušného orgánu pro životní prostředí

Činnost 1b)

Vytváří soubor základních indikátorů, které umožňují popis životního prostředí v regionu a mohou být použity pro monitorování životního prostředí po dobu RDP a pozdější etapy procesu strukturálního fondu.

Činnost 2)

Vytváří soubor relevantních indikátorů důsledků realizace pro RDP a pozdější etapy procesu strukturálního fondu. Tyto indikátory by měly zohlednit regionální priority a cíle a také uvážit cíle politiky a legislativy životního prostředí EU.

Činnost 3)

Příslušné orgány pro rozvoj a pro životní prostředí společně odsouhlasí seznam základních indikátorů a indikátorů důsledků realizace. Seznam musí obsahovat indikátory životního prostředí, udržitelného rozvoje, fyzikálního rozvoje a finanční indikátory tak, aby byly aplikovány pro RDP.

Všechny pracovní fáze jsou propojeny a všestranná vstřícnost zúčastněných subjektů dokládá, že zvýšení hospodářské úrovně regionu lze zajistit výhradně pomocí investic a doprovodných opatření bez zbytečných časových ztrát.

V souladu s obecně rozvinutými teoretickými i praktickými poznatky v oblasti SEA manuál klade důraz mj. na:

- identifikování a posouzení potenciálního kladného a záporného impaktu;
- využívání křížové incidenční matice interakcí pro identifikování příslušného efektu spolu s dalšími standardními metodami pro SEA;
- analyzování vlivů přímých, nepřímých a kumulativních;
- ekologicky citlivým oblastem a křehkým ekosystémům;
- identifikaci a popisu variant;
- identifikaci a popis priorit;
- volbě náhradní hodnoty (trade-offs);
- výběru preferované varianty z integrovaného hlediska společných cílů ekonomických, environmentálních a udržitelného rozvoje.

Pro efektivní použití musí být uživatel kompendia předem podrobně obeznámen se všemi uvedenými pojmy a pomocnými pracovními postupy.

Hledisko ekonomické při konečném výběru varianty není na prvním místě uváděno náhodně, protože naopak **při určování priorit mezi jednotlivými činnostmi je požadována maximalizace ekonomického potenciálu regionu!**

Typy potenciálních vlivů, které musí uvážit příslušný orgán ŽP při posouzení souboru opatření operačního programu ex-ante:

- *Přímé impakty* na životní prostředí - např. bezprostřední vliv ČOV na čistotu vody v recipientu;
- *Nepřímé impakty* na životní prostředí - např. intenzifikace zemědělské výroby způsobí vlivem používaných pesticidů a umělých hnojiv znečištění vodního recipientu a následně poškodí živočišné druhy závislé na vodním prostředí;
- *Druhotné impakty* - např. podnět pro další rozvoj aktivit v území podél nově vybudovaného dopravního koridoru;
- *Interkace impaktů* - např. výsledný synergický efekt velkého počtu ekonomických aktivit v území, který je svým významem větší, než prostý součet dílčích impaktů;
- *Pravděpodobné kumulativní efekty*.

Posouzení kumulativního vlivu na životní prostředí

Mimořádná pozornost je věnována posouzení potenciálně možným kumulativním impaktům v regionu. V tomto směru však manuál striktně odkazuje na federální legislativu USA a doporučenou metodiku CEQ [1].

Kumulativní efekty představují impakt (pozitivní a negativní, přímý a nepřímý, dlouhodobý a krátkodobý) na životní prostředí, který vyplývá ze zvýšeného impaktu souboru jednotlivých opatření operačního programu tím, že se sčítají minulé, současné a předvídané impakty budoucích plánů či programů.

Posouzení vyžaduje vymezit prostorové a časové hranice a cíl pro posouzení zvýšených impaktů, které vyplývají z rozsahu aktivit v území nebo regionu, kde každý individuální efekt sám o sobě nemusí být signifikantní. Tento typ analýzy poskytuje důležitou informaci pro rozhodovatele při výběru strategické varianty a souboru opatření pro implementaci CSF a současně pro identifikování způsobů pro vyloučení, minimalizaci a zmírnění nepříznivých efektů.

V současné době neexistuje odsouhlasená nebo jinak ustálená metodologie pro posuzování kumulativních efektů. Využívá se zkušeností především z provádění EIA na projektové úrovni, i když předmětem diskuse je SEA. Manuál se zaměřuje na určení kumulativních impaktů v citlivých oblastech, pro hlavní přírodní zdroje a ekosystémy, které by měly být identifikovány v 1. etapě SEA (definování základní referenční úrovně).

Realizace předpokládá, že úředník příslušného orgánu životního prostředí uváží, identifikuje, definuje, určí a posoudí:

- Hranice citlivého území a přírodního zdroje (např. chráněného území, povodí) a únosnou kapacitu ekosystémů, která je důležitá na příslušné strategické úrovni plánování;
- Druh rozvojových priorit, které potenciálně ovlivní území;
- Veškeré minulé, současné a budoucí plány rozvoje, které mohou být v interakci s předkládanými návrhy ;
- Typ impaktu, který posuzovaný rozvoj bude mít na území;
- Kumulativní impakty dílčích opatření a souvisejících rozvojových plánů či programů a použití přírodních hranic nebo hranic citlivých území v případě, kdy se posuzuje impakt na přírodní zdroje a ekosystémy.

Potřeba posoudit kumulativní impakt může vyvolat zpracování speciální studie např. velký projekt infrastruktury, který umožní lepší koordinaci a efektivnost dílčích opatření. Společný výzkum v Kanadě a USA poskytl již v roce 1986 návod pro identifikaci a analýzu kumulativních efektů. Byly analyzovány soubory pro různě formulovaný a korelující vztah **příčina - následek**, tj. se zaměřením na:

- *Zdroje* - časování aktivit, které mohou způsobit nebo potenciálně iniciovat změny v životním prostředí;
- *Efekty* - příznak (syndrom) efektů a dlouhodobých změn, které se vyskytují v souvislosti s neklidem a stresem;
- *Procesy* - ekologické cesty, mechanismy a zábrany pro vznik kumulativních efektů.

Doporučuje se uplatňovat diferencovaný přístup např. pro odvětvový problém (zaměřeno na zdroje), nebo **regionální plánování** (zaměřeno na citlivost území), popř. **politické hodnocení** (zaměřeno na impakt celé planety).

Dalším klíčovým krokem pro posouzení kumulativního impaktu je způsob **vymezení prostorových a časových hranic** navrhovaného opatření. V tabulce 4 je návod pro vymezování geografických oblastí podle zkušeností z USA.

Časové hranice navrhovaného opatření jsou pro první krok definovány časovým horizontem realizace plánu či programu. Zároveň příslušný orgán životního prostředí je povinován identifikovat následně budoucí potenciální efekty s kumulativním účinkem a stanovit jejich časové hranice.

Pro identifikování **citlivých oblastí** se připomíná aktuálně platný soubor souvisejících směrnic EU (tj. Directive 79/409/EEC Special Protection Areas; Directive 92/43/EEC Special Areas for Conservation; Directive 91/271 EEC Sensitive Areas and Less Sensitive Areas; Directive 91/676/EEC Vulnerable Areas).

Závěr

Diskusi o schopnosti českého územního plánování účinně kooperovat v mezinárodním rámci směrnic Evropské unie je třeba rozšířit o dimenzi posuzování regionálních rozvojových plánů a programů strukturálních fondů EU z hlediska životního prostředí. Tento požadavek nikterak nevyklučuje hledání vlastní individuální cesty zkušených profesionálních pracovníků - urbanistů a specialistů pro územní plánování. Absence znalostí popř. igno-

rance neopominutelných mezinárodních dokumentů pro řízení a finančně dotovaný rozvoj regionů by mohla následně způsobit pocit zklamání pro všechny zúčastněné subjekty.

Prof. Ing. Josef Říha, DrSc.
Emeritní profesor ČVUT v Praze

Pojmy

- CSF - Community Support Framework (Rámec podpory Společenství - dokument odsouhlasený Komisí na základě rozvojového plánu členské země; je členěn na priority a implementovaná opatření jednoho nebo několika prováděcích programů).
- EIA - Environmental Impact Assessment (Posuzování vlivů na životní prostředí).
- OP - Operational Programme (Operační program - dokument schválený Komisí pro začlenění podpory Společenství a zahrnující konzistentní soubor priorit a víceletá opatření implementovaná do jednoho nebo několika fondů).
- PRIORITA - představuje jednu ze souboru strategických priorit CSF; je finančně podporována fondem a dalšími finančními nástroji a z hlavního finančního zdroje členské země; určuje stanovené cíle.
- RDP - Regional Development Plan (Regionální rozvojový plán - analýza situace připravená členskou zemí).
- SEA - Strategic Environmental Assessment (Strategické posuzování vlivů na životní prostředí).

Literatura

- [1] CEQ (1997): *Considering Cumulative Effects Under the National Environmental Policy Act*. Council on Environmental Quality, Federal Government, USA.).
- [2] EC (1998): „*A Handbook on Environmental Assessment of Regional Development Plans and EU Structural Funds Programmes*“, European Commission, DGXI, Environment, Nuclear Safety and Civil Protection/ERM London, August 1998, Brussels: EC.
- [3] Hrabánková, M. (1999): *Strukturální fondy. Příprava na využívání strukturálních fondů EU v zemědělství ČR*. IVV MZe ČR, Praha, 52 stran.
- [4] Hrabánková, M. (1999): *Základy tvorby projektů podle zásad Evropské unie*. IVV MZe ČR, Praha, 32. stran.
- [5] Maier, K. (1999): *Poznámky k článku Kariny Pallagst*. In: *Urbanismus a územní rozvoj*, č.5, s.9-11.
- [6] Pallagst, K.M. (1999): *Bude české územní plánování vyhovovat požadavkům evropské integrace?* In: *Urbanismus a územní rozvoj*, č.5, s.2-8.
- [7] Sadler, B.- Verheem R. (1996): *Strategic Environmental Assessment: Status, Challenges and Future Directions*. Ministry of Housing, Spatial Planning and the Environment. The Hague (The Netherlands).
- [8] United Nations (1993): „*Agenda 21*“ - Report of the United Nations Conference on Environment and Development. Rio de Janeiro, 3-14 June 1992, Volume 1: Resolutions Adopted by the Conference, A/CONF.151/Rev.I(Vol.1), Sales No.E.93.I.8, New York: United Nations (český překlad MŽP ČR 1998).

Deset klíčových indikátorů udržitelného rozvoje pro soustavu programů strukturálních fondů EU

Indikátor	Název a popis	Odkaz na hlavní legislativu ŽP (Směrnice EU)
1	<p>Minimalizované využívání neobnovitelných zdrojů přírody</p> <p>Využívání neobnovitelných zdrojů přírody (např. fosilních paliv, nerostných surovin) zásadně snižuje dostupné zásoby pro příští generace. <i>Hlavní princip udržitelnosti</i> spočívá v uvážlivé a šetrné exploataci v takové míře, která neomezí možnosti budoucích generací. Totéž platí pro unikátní a nezměnitelné geologické, ekologické nebo charakterové rysy krajiny, které přispívají k produktivitě, biodiverzitě, vědeckému poznání a kultuře (viz též indikátory č.4, 5 a 6).</p>	<p>85/337/EEC (97/11/EC) - EIA 91/156/EEC - waste 91/689/EEC - hazardous waste</p>
2	<p>Využívání obnovitelných zdrojů přírody v mezích regenerační kapacity</p> <p>Za hranici udržitelné maximální produkce ekosystému (např. lesa) začíná jeho degradace. Totéž platí při použití některé části biosféry jako odpadního recipientu, kdy zátěž odpady překročí mez přirozené regenerační kapacity, což způsobí dlouhodobou degradaci zdroje. <i>Hlavní princip udržitelnosti</i> spočívá v exploataci zdroje na nebo pod přípustnou hranici přirozené obnovy, což zajistí udržení stejného nebo dokonce rozmnožení zdroje přírody pro příští generace.</p>	<p>85/337/EEC (97/11/EC) - EIA 91/156/EEC - waste 91/689/EEC - hazardous waste 91/676/EEC - nitrates 92/43/EEC - habitats and species 79/409/EEC - birds</p>
3	<p>Environmentálně bezpečné využívání a nakládání s rizikem, znečišťujícími látkami a odpady</p> <p>V mnoha situacích je příležitost využívat environmentálně méně škodlivé látky a omezit nebo vyloučit produkci odpadů obecně a nebezpečných odpadů zvláště. <i>Hlavní princip udržitelnosti</i> spočívá ve vyhledávání méně škodlivých vstupů pro životní prostředí, v minimalizaci vzniku odpadů a v přijímání efektivních projektových návrhů, odpadového hospodářství a kontroly znečištění.</p>	<p>85/337/EEC (97/11/EC) - EIA 91/156/EEC - waste 91/689/EEC - hazardous waste 96/61/EC-IPPC</p>
4	<p>Ochrana a zlepšování stavu přírodních rezervací, přírodního prostředí a krajiny</p> <p>Dědictví přírodních zdrojů zahrnuje floru a faunu, geologické a fyzicko-geografické vlastnosti, přírodní krásu a pohodu. Zahrnuje zemské tvary, stanoviště, volně žijící zvěř a krajinu, jejich kombinaci a vzájemné vztahy a jejich potenciál pro obecnou potěchu. Mají těsný vztah ke kulturnímu dědictví (viz indikátor č.6). <i>Hlavní princip udržitelnosti</i> spočívá v udržení zásob a kvality zděděných zdrojů přírody pro potěchu a prospěch současné a budoucí generace.</p>	<p>85/337/EEC (97/11/EC) - EIA 92/43/EEC - habitats and species 79/409/EEC - birds 91/676/EEC - nitrates</p>
5	<p>Udržení a zlepšení půdy a vodních zdrojů</p> <p>Půda a voda jsou obnovitelné zdroje přírody, které mají zásadní nezastupitelný význam pro existenci, zdraví a prospěch člověka. Mohou být ohroženy přímým použitím odběrem, erozí nebo znečištěním. <i>Hlavní princip udržitelnosti</i> spočívá v ochraně množství a kvality stávajících zdrojů a ve zlepšování zdrojů, které byly nějakým způsobem poškozeny.</p>	<p>85/337/EEC (97/11/EC) - EIA 91/156/EEC - waste 91/689/EEC - hazardous waste 91/676/EEC - nitrates 91/271/EEC - urban waste water</p>
6	<p>Udržení a zlepšení historických a kulturních zdrojů</p> <p>Historické a kulturní zdroje jsou omezené zdroje, jejichž zničení nebo poškození nemůže být nahrazeno. Mohou to být budovy, různé stavby a památky z různého období, archeologické nálezy, upravená krajina, parky, zahrady a zařízení, která přispívají ke kulturnímu životu společnosti (např. divadlo). Součástí kulturních a historických zdrojů též tvoří tradiční životní styl, zvyky a jazyk. <i>Hlavní princip udržitelnosti</i> je v podstatě shodný se zásadou pro neobnovitelné zdroje přírody. Ochranu vyžaduje udržení specifických vlastností, lokality nebo unikátních oblastí, které reprezentují určité období nebo typ, nebo které představují specifický přínos k tradicím a kultuře v území.</p>	<p>85/337/EEC (97/11/EC) - EIA</p>

7	<p>Udržování a zlepšování kvality lokálního životního prostředí</p> <p>V uvedeném kontextu je kvalita lokálního životního prostředí definována kvalitou ovzduší, okolním hlukem, vizuálním a obecně vnímaným komfortem. Kvalita životního prostředí určité lokality je nejdůležitější pro obytné zóny, míst pro trávení volného času a pracovní doby. Kvalita lokálního životního prostředí se může dramaticky měnit v důsledku nastalé změny v dopravě, průmyslové činnosti, stavebních a těžebních prací, rozvoji nových staveb a infrastruktury a obecně zvýšením úrovně určité aktivity, např. počtem návštěvníků. Na druhé straně je ovšem možné podstatně zlepšit zaostalé a zpustlé životní prostředí určité lokality pomocí nového rozvoje (viz též indikátor č.3).</p>	85/337/EEC (97/11/EC) - EIA 91/156/EEC - waste 91/689/EEC - hazardous waste 91/271/EEC - urban waste water 96/61/EC - IPPC
8	<p>Ochrana globální a regionální atmosféry</p> <p>Jednou z hlavních hnacích sil pro zachování udržitelného rozvoje se stala globální a regionální problematika, způsobovaná emisemi do vzduší. V průběhu 70. a na počátku 80. let byl prokázán vzájemný vztah mezi emisemi spalovacích procesů, vznikem kyselých ovzdušných srážek, okyselováním půdy a vody, mezi reaktivním chlórem a brómem, freony CFC, a příbuznými látkami, poškozováním ozónové vrstvy a zdravím člověka. Následovalo objasnění vazby mezi vznikem skleníkového efektu a oxidem uhličitým spolu s ostatními plyny. Tyto impakty jsou dlouhodobé, dalekosáhlé a v současnosti jsou hlavní hrozbou pro příští generace. <i>Hlavní princip udržitelnosti</i> spočívá v míře využívání environmentálně šetrnějších technologických a dopravních systémů, především nových a obnovitelných zdrojů energie. Všechny zdroje energie bude nutno využívat způsobem, respektujícím atmosféru, lidské zdraví a životní prostředí jako celek; mimořádnou podporu vyžadují technologie a přírodní produkty, které snižují poptávku po látkách, které vyčerpávají a modifikují stratosférickou ozónovou vrstvu.</p>	85/337/EEC (97/11/EC) - EIA 96/61/EC - IPPC
9	<p>Rozvinutí environmentálního povědomí, výchovy a školení</p> <p>Zapojení všech zúčastněných partnerů v ekonomice pro dosažení udržitelného rozvoje je deklarovaný hlavní princip přijatý v Rio (UNCED, 1992). Znalost cílů a možnost volby je stěžejní environmentální informace; výchova a školení jsou klíčovými prvky pro dosažení udržitelného rozvoje. Toho lze docílit šířením poznatků vědy a výzkumu, integrovanými programy pro životní prostředí v odborném školení, školství, výchově dospělých a propojením hospodářských sektorů a skupin. Za významný se pokládá přístup k informacím v domácnostech a v rekreačních oblastech. <i>Hlavní princip udržitelnosti</i> spočívá v míře naplňování závěrů¹⁾ deklarace konference OSN z Rio de Janeira, zakotvené v dokumentu „Agenda 21“.</p>	
10	<p>Podpora účasti veřejnosti v rozhodování o otázkách rozvoje</p> <p>Deklarace z Ria (UNCED, 1992) zakotvuje účast veřejnosti a dotčené části veřejnosti do rozhodování o svých zájmech jako hlavní zásadu pro udržitelný rozvoj. Základním mechanismem je konzultace s veřejností v průběhu řízeného rozvoje a především začlenění třetí strany do posuzování vlivů na životní prostředí. Na druhé straně udržitelný rozvoj počítá se širokým zahrnutím veřejnosti do formulování rozvojových záměrů, čímž narůstá pocit sounáležitosti a podíl spoluodpovědnosti. <i>Hlavní princip udržitelnosti</i> spočívá v míře naplňování závěrů²⁾ deklarace konference OSN z Rio de Janeira, zakotvené v dokumentu „Agenda 21“.</p>	85/337/EEC (97/11/EC) - EIA 96/61/EC - IPPC

Tabulka 1

Pramen:

EC (1998): „A Handbook on Environmental Assessment of Regional Development Plans and EU Structural Funds Programmes“, European Commission, DGXI, Environment, Nuclear Safety and Civil Protection/ERM London, August 1998.

Poznámky k tabulce:

1) Podle UNCED (1992, kapitola 36) je mj. deklarováno, že „vzdělání má zásadní význam pro podporování udržitelného rozvoje a zlepšování potenciálu lidí pro řešení problémů životního prostředí a rozvoje - je také důležité pro získání environmentálního a etického povědomí, hodnot a postojů, schopností a chování konzistentních s udržitelným rozvojem a pro efektivní účast veřejnosti na rozhodování - mělo by být integrováno ve všech oborech a mělo by využívat formálních i neformálních metod a efektivních prostředků komunikace - stále existuje značný nedostatek povědomí o vzájemně svázané povaze všech lidských činností a životního prostředí, a to z důvodu nepřesných nebo nedostatečných informací - je nezbytné zvýšit citlivost veřejnosti vůči problémům životního prostředí a rozvoje a její zapojení do řešení těchto problémů a prosadit cit pro osobní odpovědnost za životní prostředí a rozvoj a větší motivaci a angažovanost pro udržitelný rozvoj - je důležité zdůraznit princip přenesení oprávnění a odpovědnosti na nejhodnější úroveň, přičemž přednost je třeba dát místní zodpovědnosti a kontrole osvětových činností - odborné školení je jedním z nejdůležitějších nástrojů pro rozvoj lidských zdrojů a pro usnadnění přechodu k udržitelnějšímu světu“.

2) Podle UNCED (1992, kapitola 23) je mj. deklarováno, že „pro efektivní implementaci cílů, politik a mechanismů schválených vládami ve všech programových oblastech Agendy 21 bude kritickým faktorem angažovanost a opravdové zapojení všech sociálních skupin. Jedním ze základních předpokladů pro dosažení udržitelného rozvoje je široká účast veřejnosti na rozhodování. Navíc, ve specifickém kontextu životního prostředí a rozvoje se objevila potřeba nových forem účasti. Ta zahrnuje potřebu, aby se jednotlivci, skupiny a organizace účastnili na postupech posuzování vlivů na životní prostředí, a aby věděli o rozhodnutích a účastnili se jich, zejména těch, které mohou ovlivnit komunity, ve kterých žijí a pracují. Jednotlivci, skupiny a organizace by měli mít přístup k informacím relevantním pro životní prostředí a rozvoj, které mají k dispozici národní úřady, včetně informací o produktech a činnostech, které mají nebo pravděpodobně mohou mít významný dopad na životní prostředí, a včetně informací o opatřeních na ochranu životního prostředí“.

Demo-příklad podrobnějšího členění indikátorů životního prostředí pro posouzení rozvoje odvětví vodního hospodářství
A. Indikátory základní
<ul style="list-style-type: none">• kvalita podzemní vody a vody ve vodních tocích (včetně vody pitné)• kvalita povrchových vod• celková zavlažovaná plocha• celkový objem nádrží• dostupná podzemní voda• počet čistíren odpadních vod• množství odebírané surové vody• počet domů napojených na veřejný vodovod• množství čišťené surové vody
B. Indikátory přímého vlivu
<ul style="list-style-type: none">• počet územních celků napojených na veřejný vodovod• zvýšené množství odebírané surové vody• zvýšený počet čistíren odpadních vod• zvýšený počet osob napojených na čisticí stanice• zvýšený podíl čišťené průmyslové odpadní vody
C. Indikátory důsledků realizace
<ul style="list-style-type: none">• pokles spotřeby vody• zlepšený standard kvality vody (včetně vody pitné)• zlepšení účinnosti závlahové infrastruktury• zlepšení ekologických průtoků vodních toků, omezení případů nízkých průtoků• napojení všech hlavních městských center na čisticí stanice• omezení ztrát v síti veřejného vodovodu

Tabulka 2

Etapy SEA v programování Strukturálních fondů

Etapa SEA	Popis
1. Posouzení situace životního prostředí - vytvoření základní referenční linie (baseline)	Identifikování a prezentování informace o stavu životního prostředí a zdrojů přírody v regionu; jejich vzájemné kladné a záporné vztahy a rozvoj hlavních odvětví, které jsou podporovány Strukturálními fondy.
2. Úkoly, cíle a priority	Identifikování environmentálně udržitelného rozvoje úkolů, cílů a priorit, které by měly členské země a regiony dosáhnout prostřednictvím rozvojových plánů a programů, podporované Strukturálními fondy.
3. Koncept navrhovaného rozvoje (plán nebo program) a identifikace variant	Garantované začlenění environmentálních úkolů a priorit do návrhu plánu nebo programu, který definuje rozvojové cíle a priority pro podporovaný region, typy iniciativ které by měly být finančně podpořeny, hlavní varianty pro dosažení rozvojových úkolů v regionu, finanční plán.
4. Posouzení vlivu předloženého konceptu na životní prostředí	Posouzení dopadů rozvojových priorit v plánech nebo programech na životní prostředí a míra environmentálního propojení s jejich úkoly, prioritami, cíli a indikátory. Ověření v jakém rozsahu v dokumentu obsažená strategie podpoří nebo pozdrží udržitelný rozvoj regionu. Posouzení návrhu dokumentu ve smyslu jeho souladu s významnými principy politiky životního prostředí a legislativou na úrovni regionální, národní a EU.
5. Indikátory životního prostředí	Identifikování a generování indikátorů životního prostředí a udržitelný rozvoj s cílem kvantifikovat a zjednodušit informaci pro pochopení interakcí mezi životním prostředím a hlavními přístupy jednotlivých odvětví jak pro příslušný orgán, tak veřejnost. Jsou určeny pro kvantifikaci informace s cílem napomoci identifikovat a vysvětlit změny v průběhu času.
6. Propojení výsledků posouzení do konečného rozhodnutí o plánech a programech	Pomoci vytvořit konečné znění (verzi, variantu) plánu nebo programu, kdy jsou vzaty do úvahy výsledky hodnocení.

Pramen: EC (1998): „A Handbook on Environmental Assessment of Regional Development Plans and EU Structural Funds Programmes“, European Commission, DGXI, Environment, Nuclear Safety and Civil Protection/ERM London, August 1998.

Tabulka 3

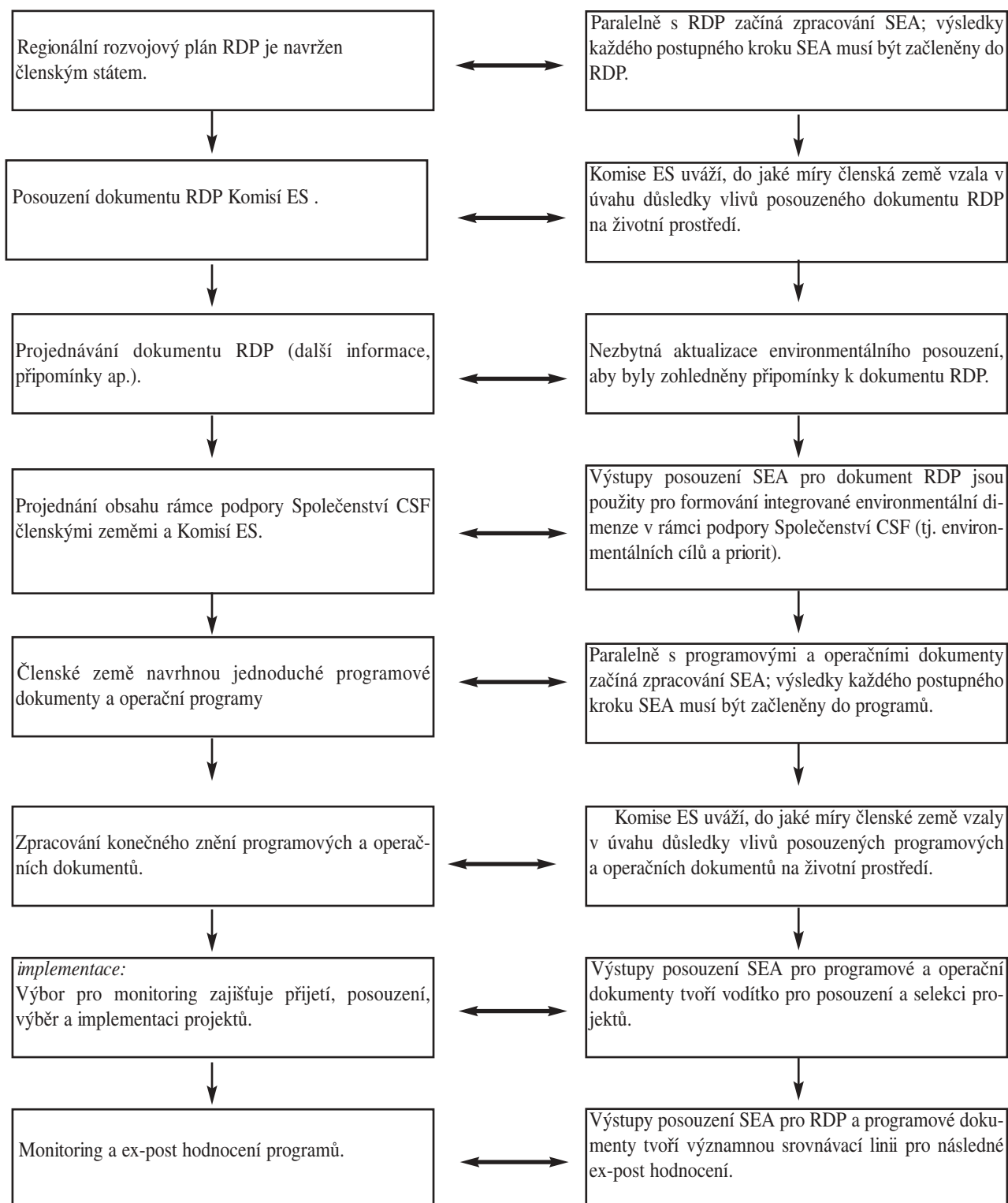
Vymezení vhodných geografických oblastí pro analýzu kumulativního impaktu na přírodní zdroje a ekosystémy; podle CEQ 1997

Kvalita ovzduší: Městské území, globální atmosféra.
Kvalita vody: Vodní toky, rozvodí, povodí, ústí řek, zvodně.
Rostlinstvo: Rozvodí, lesy, horská pásma, ekosystémy.
Zvířena: Stanoviště zvěře, ekosystémy. Pro migrující zvířena: oblasti rozmnožování, cesty migrace, zimoviště, celkový rozsah efektivní populační jednotky.
Ryby: Vodní toky, povodí, ústí řek, trdliště, cesty migrace.
Břehové zóny: Příbřežní regiony nebo rozvodí.

Pramen: Council on Environmental Quality (1997): Considering Cumulative Effects Under the National Environmental Policy Act, Federal Government, USA.

Tabulka 4

Vývojové schéma pro integrovaný proces strukturálních fondů a paralelní strategické posuzování životního prostředí

Obrázek 1

Schéma pro objasnění různých kategorií indikátorů udržitelného rozvoje

Obrázek 2

Poznámka redakce: Článek prof. Říhy poskytuje zajímavý pohled na novou problematiku posuzování regionálních rozvojových plánů z hlediska životního prostředí, která otevírá řadu nových otázek. Redakční rada proto požádala zástupce MMR Ing. Lepešku o vypracování poznámek k předchozímu článku. Příspěvek Ing. Lepešky je možno považovat za oficiální stanovisko MMR.